

Hizb okumak selef âlimlerince hoş karşılanmamıştır. İbn Teymiyye hizblere düşkün olanları eleştirir; onlara Kur'an ve hadislerde geçen duaları okumalarını tavsiye eder (*Mecmû'u Fetâvâ*, XXII, 525). Halkı Kur'an ve hadiste geçen dualara yöneltmek için "hizbü'l-âyât" başlıklı hizbler yazıldığı gibi âyet ve hadislerde geçen duaların okunmasını sağlamak için Ali el-Kârî *el-Hizbü'l-a'zam ve'l-virdü'l-efham* (İstanbul 1262), Ebû Saîd Muhammed el-Ensârî *el-Hizbü'l-makbûl min ehâdîs-i-resûl* (Beyrut 1995) adıyla hizbler yazmışlardır. Nevevî'nin *Hilyetü'l-eb-râr* adlı eseri de (Dimaşk 1391/1971) bu niteliktedir (ayrıca bk. *EVİRÂD*).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, I, 198; Gazzâlî, *İhyâ*, I, 427; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, IV, 256; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XXII, 525; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ülûm*, II, 367, 438; Keşfü'z-zunûn, I, 660, 662; Gümüşhânevî, *Mecmû'atü'l-ahzâb*, I-III, İstanbul 1311; *İzâhu'l-meknûn*, I, 401; Zekî Mübârek, *et-Taşavvufü'l-İslâmî fi'l-edeb ve'l-ahlâk*, Kahire 1954, II, 79; Abdülhalîm Mahmûd, *Kaẓiyyetü'l-taşavvuf: el-medresetü's-şûfiyye*, Kahire 1983, s. 134-138; Ebû Saîd Muhammed el-Ensârî, *Hizbü'l-makbûl min ehâdîs-i-resûl*, Beyrut 1995; D. B. Macdonald, "Hizb", *İA*, V/1, s. 547; a.mlf., "Hizb", *El²* (İng.), III, 1513; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XI, 507.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HİZBULLAH

(حزب الله)

Allah'ın dinine uyan
ve dini yüceltme ülküsü
etrafında birleşen
müminler topluluğunu ifade eden
bir Kur'an terimi.

Sözlükte "parça, kısım; cemaat, taife; bir kimsenin görüşüne ve emrine uyan özel adamları" gibi anlamlara gelen **hizb** kelimesi (çoğulu **ahzâb**) (*Lisânü'l-'Arab*, "hzb" md.; *Tâcû'l-'arûs*, "hzb" md.; *Kâmus Tercümesi*, "hzb" md.) terim olarak Kur'an cüzlerinin dörtte biri, daha çok tarikat mensupları tarafından belli zamanlarda okunmak üzere düzenlenmiş dualar için kullanıldığı gibi "cemaat, taife ve siyasî parti" anlamında da kullanılır. Kelimenin "siyasî parti" mânâsında bir terim haline gelişi XIX. yüzyılın sonlarına rastlar. Günümüz Arap dünyasında siyasî oluşumların büyük bir kısmı bu adla anılır (*El²* (İng.), III, 514 vd.; *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, II, 120-121).

Hizb ve çoğulu ahzâb Kur'an'da yirmi yerde geçmektedir (bk. M. F. Abdülbâki, "hzb" md.). Tekil olarak geçtiği yerlerde "cemaat, taife" anlamında kullanılmakta, çoğul olarak ise bu anlamının yanında belli grupları ve insanları da ifade etmektedir. Meselâ Sâd sûresindeki (38/13) ahzâb ile Semûd, Lût kavmi ve Eykeliler'e, Ahzâb sûresindeki (33/20, 22) ahzâb ile de Hendek Savaşı'nı başlatan Mekkelî müşrikler, Gatafân kabilesi ve yahudilerden oluşan orduya işaret edilmiştir (benzer kullanılışlar için ayrıca bk. Hûd 11/17; el-Mû'min 40/5, 30-31). Hizb ve ahzâb sözlük anlamlarıyla hadislerde de yer almaktadır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "hzb" md.).

Hizbullah terkibi Kur'an'da üç yerde geçer ve müfessirler tarafından "Allah'ın ordusu, Allah'ın dostları, Allah'ın taraftarları, Allah'ın yardımcıları, Allah'ın dininin yardımcıları" gibi karşılıklarla açıklanır (meselâ bk. Taberî, VI, 289; XXVIII, 27; Fahreddin er-Râzî, XII, 32; Nisâbü'rî, I, 117; Hâzin, II, 307; Elmalılı, II, 1721). Hizbullah tabiri, Mâide sûresinde müminlerin kimlerle dostluk kurup kimlerle karamayacaklarından bahseden bir âyet grubu (5/51-57) içerisinde yer alır. Bu âyetlerde müminlere, yahudi ve hristiyanlarla dost olmamaları emredilirken gerçek dostların Allah, Resûlullah, iman edip sâlih amel işleyen müminler olduğu belirtilir ve bu müminler hizbullah olarak nitelendirilir. Müfessirler bu âyette yer alan, "Kim Allah'ı, Resûlullah'ı ve müminleri dost edinirse" şeklindeki ifadenin, devamında gelen hizbullah tabirini tanımladığı kanaatindedirler. Buna göre hizbullah "Allah'ı, Resûlullah'ı ve müminleri sevenler, dost edinenler grubu" anlamına gelmektedir. Mücâdile sûresinde de (58/22) hizbullah Mâide sûresindeki-ne benzer bir bağlamda kullanılır. Burada yine bir topluluktan bahsedilir ve bu topluluğun Allah'a ve onun elçisine düşman olanları sevmeyecekleri bildirilir. Allah katındaki değerleri çok yüksek olduğu için O'nun hoşnutluğunu kazanmış ve cenneti hak etmiş olan bu topluluk da hizbullah olarak tanımlanır.

Kur'an-ı Kerim'de hizbullahın karşısı olarak kullanılan (Zemahşerî, IV, 78; Fahreddin er-Râzî, XXIX, 277) "hizbü's-şeytân" terkibi de geçer. Mücâdile sûresinde, hizbullahı tanımlayan 22. âyetten önceki bir dizi âyette (58/14-21) Allah'ın gazap ettiği bir kavimle dostluk kuranlardan bahsedilerek bunların yanlış tutumlarına ve mâruz kalacakları kötü âkıbete

işaret edildikten sonra şeytanın onları etkisi altına alıp Allah'ı unuttuğu belirtilir ve bunlar "hizbü's-şeytân" diye anılır; ayrıca Allah'a ve Resulü'ne düşman oldukları da belirtilir. Hizbü's-şeytân tabiri, Fâtır sûresinde (35/6) Hz. Peygamber'i yalancılıkla itham eden inkârcı kesimin eleştirildiği bir konumda da geçmektedir. Müfessirler hizbü's-şeytân için "şeytanın ordusu, şeytanın orduları, şeytana tâbi olanlar, şeytanın kavmi" gibi karşılıklar vermişlerdir (meselâ bk. Taberî, XXVIII, 25; Şevkânî, V, 193; Âlûsî, XXVIII, 49). Bu âyetlerde hizbü's-şeytân, şeytanın çepeçevre kuşatması altında olduğu için rabkini anmayı unutan, yalan yere yemin eden, insanları Allah'ın yolundan saptıran, Allah'a ve Resulü'ne düşmanlık eden, şeytanın oyuncağı haline gelip ilâhî mesajı unutan ve sonuçta azaba çarptırılmayı hak eden kimseler olarak nitelendirilmiştir. Fâtır sûresinde ayrıca şeytanın insanlık ailesi için bir düşman olduğu ve onu düşman olarak görmeyen kimselerin onun taraftarı (hizb) sayılıp cehennemi boylayacağı ifade edilir.

Tefsirlerde ilgili âyetlerin nüzül sebeplerine dair yer alan rivayetler, gerek hizbullah gerekse hizbü's-şeytân tabirlerinin anlamlarını açıklar mahiyettedir (Taberânî, I, 154-155; Ferrâ el-Begavî, III, 72-73; VIII, 63; Zemahşerî, IV, 78; Fahreddin er-Râzî, XII, 25; XXIX, 276-277; İbn Kesîr, III, 126, 131; VIII, 77-80; Süyûtî, III, 104-107; VIII, 86-87; Şevkânî, II, 51-52).

Sonuç olarak hizbullah tabirinin özellikle kendilerini Allah'a veren, Resûlullah'a hakkıyla uymaya çalışan, müminleri candan sevip onlarla birlikte hareket eden, dinî duyguları ve gayretleri güçlü müslümanları ifade ettiği anlaşılmakta olup bir âyette (el-Mücâdile 58/22) bu müslümanlar için, "Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı olmuştur" cümlesi yer almaktadır. Ayrıca Kur'an'da geçen "evliyâullah" (Yûnus 10/62), "ensârullah" (Âl-i İmrân 3/52; es-Saf 61/14) ve "ibâdullah" (es-Sâfât 37/40, 74, 128, 160, 169; el-İnsân 76/6) terkiplerinin de hizbullahın eş anlamlısı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Hizbullah terkinin bu müsbet mânâsı sebebiyle İslâm dünyasında bazı gruplar kendilerini hizbullah olarak adlandırmışlardır. Bunların en meşhuru, XX. yüzyılda Lübnan'da yapılan Hizbullah örgütü olup bölgede İsrail Devleti'nin nüfuzunu kırmak ve kendi anlayışları doğrultusunda bir devlet kurmak için faaliyet göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hzb" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "hzb" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hzb" md.; *Kâmus Tercümesi*, "hzb" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hzb" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "abd", "hzb" md.leri; Mustafavî, *et-Tahkik*, "hzb" md.; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VI, 287-289; XII, 19; XIV, 25-27; XXVIII, 25-27; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Bağdad 1405/1985, I, 154-155; Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil* (nşr. M. Abdullah en-Nemr v.dğr.), Riyad 1414/1993, III, 72-73; VIII, 63; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 78; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XII, 25-32; XVII, 203; XXI, 84; XXIX, 276-277; Nisâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân*, I, 117; Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl* (*Mecmû'a mine't-tefâsîr* içinde), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), II, 307; VI, 213; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, III, 126-131; VIII, 77-80; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, Beyrut 1983-88, III, 104-107; VIII, 86-87; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, II, 51-52; V, 193-194; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Hüseyin el-Arab), Beyrut 1417/1997, XXVIII, 49; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1721; IV, 3226; V, 3826; VI, 4803, 4805; Mukadder A. Yüksel, *Kur'ân-ı Kerîm'de Hizbullah-Hizbü's-Şeytân ilişkisi* (yüksek lisans tezi, 1993, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Fazlur Rahman, "Pre-Foundations of the Muslim Community in Mecca", *StI*, XLIII (1976), s. 5-24; E. Kedourie, "Hizb", *El²* (İng.), III, 514; M. K. Deeb, "Hizb", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), New York 1995, II, 120-121; Mehrzad Boroujerdi, "Hizbullah in Iran", a.e., II, 129-130; Martin Kramer, "Hizbullah in Lebanon", a.e., II, 130-133.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

HİZBÜ'S-ŞEYTÂN

(حزب الشيطان)

Şeytanın askerleri
ve taraftarları anlamına gelen,
hizbullah karşıtı
Kur'an terimi
(bk. HİZBULLAH).

HİZBÜ'T-TAHRİRİ'L-İSLÂMÎ

(حزب التحرير الإسلامي)

1953'te

Kudüs'te siyasî bir parti olarak
ortaya çıkan
İslâmî hareket.

Partinin kurucusu olan ve ismi onunla âdeta özdeşleşen Muhammed Takıyyüddin en-Nebhânî 1909'da Hayfa'nın İczim kasabasında doğdu. Ezher Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Filistin'in çeşitli şehirlerinde öğretmenlik ve kadılık yaptı. Gençlik yıllarında İzzeddin el-Kassâm'la beraber İngilizler'e ve yahudilere karşı mücadele planları hazırladı. Önceleri İhvân-ı

Müslimîn'e yakındı; bu teşkilâtın lideri Hasan el-Bennâ'yı takdir ediyor, ayrıca konuşmalarında Seyyid Kutub'un görüş ve ifadelerine yer veriyordu. Daha sonra cemaat olarak kalmayı ön planda tuttuğu ve siyasî parti niteliği taşımadığı için Hasan el-Bennâ'dan ayrıldı (Yeken, I, 45). Filistin'in İsrail tarafından işgal edilmesi üzerine (1948) bölgenin ancak düzenli bir fikrî ve siyasî çalışmayla kurtarılabilceğini düşünen Nebhânî 1949 yılında partinin çatısını ve söylemini oluşturmaya başladı. "Filistin'i Kurtarmak" başlığı ile kaleme aldığı ilk yazısında İslâm'ın VII. yüzyıldan bu yana Filistin'e nasıl güçlü bir damga vurduğunu ortaya koydu, müslümanların sömürgeci güçlere boyun eğdiği için gerilediğini savundu. Ağustos 1950'de *Risâletü'l-'Arab* adıyla yayımlanan bir çalışmasını İskenderiye'de toplanan Arap Birliği Zirvesi'ne de sundu. Risâlede esas olarak Araplar'ın gerçek mesajını İslâm'ın teşkil etmesi gerektiğini, ümmetin fikrî ve siyasî canlanmasının bu bilinçle sağlanabileceğini vurguladı. Arap Birliği Zirvesi kendisini muhatap almayınca 1953'te, o sırada Ürdün idaresinde bulunan Doğu Kudüs'te Hizbüt-tahrîrî'l-İslâmî adıyla siyasî bir parti kurdu. Onu parti kurmaya sevkeden temel sebebin, 1948'de Araplar'ın İsrail karşısında uğradığı hezimet veya İhvân-ı Müslimîn'in lideri Hasan el-Bennâ'nın öldürülmesinden (1949) duyduğu üzüntü olduğu söylenir (Abdülmuîn'im el-Hifnî, s. 183). Nebhânî Ürdün hükümetine partinin kuruluşunu bildirdi. Hükümet, o sırada Ürdün ordusunun başında bulunan İngiliz generali Glubb Paşa'nın isteği üzerine 1954'te partinin faaliyetlerini yasakladı. Bunun üzerine Lübnan'a giden Nebhânî 1956 yılında parti parasını zimmetine geçirdiği iddiasıyla tutuklandı. Aralık 1977'de ölünceye kadar Beyrut'ta gözaltında tutuldu. Nebhânî'nin ölümü üzerine yerine Abdülkâdim Zellûm geçti.

Hizbüt-tahrîrî'nin kurucusu Muhammed Takıyyüddin en-Nebhânî

Başta Kudüs, el-Halîl ve Nablus olmak üzere birçok bölgede faaliyetlerine gayri resmî olarak devam eden Hizbüt-tahrîrî'l-İslâmî, yasaklanmasına ve mensuplarının çeşitli baskılara mâruz kalmasına rağmen kısa sürede İslâm dünyasında adını duyurdu. Bütün müslümanların bir ümmet bayrağı altında birleşmesini savunan parti, özellikle sömürge yönetiminde bulunan İslâm ülkelerinde veya Batı'nın hegemonyasını çok yakından hissedilen müslüman topluluklarda rağbet gördü. Bu ülkelerde özellikle İslâmî kimlik oluşturma heyecanı içerisindeki gençler Hizbüt-tahrîrî'l-İslâmî'ye yakınlık duyular. Batı emperyalizminden şikâyetçi olan ve önceleri sosyalizme ilgi duyan lise ve üniversite öğrencileri de sosyalizm bir alternatif olmaktan çıkınca Hizbüt-tahrîrî'l-İslâmî'ye ilgi göstermeye başladılar. Avrupa'da yaşayan müslümanlar arasında daha çok gençler partinin söylemine sempatiyle bakmaktadırlar. Ancak hükümetler partinin faaliyetlerini hiçbir zaman olumlu karşılamadılar. Libya lideri Kaddafi, Arap milliyetçiliğine karşı çıkarak ümmetçiliği savunmasından dolayı Hizbüt-tahrîrî'l-İslâmî'yi Batı'nın ajanı olmakla suçlamıştır (Jansen, s. 165). Ürdün, Suriye, Libya, Tunus, Suudi Arabistan ve Mısır'da partinin birçok üyesi tutuklu bulunmaktadır.

Hizbüt-tahrîrî'l-İslâmî'nin yönetim kadrosunun en üstünde parti liderinin (emîr) başkanı olduğu yönetim komitesi bulunur; görevi tebliğ faaliyetlerini yönetmek ve önemli kararları almaktır. Daha sonra yönetim tarafından önceden belirlenmiş bölgelerde çalışan mu'temid başkanlığında vilâyet komiteleri, son olarak da nakibin yönettiği yerel komiteler gelir. Parti 182 maddelik bir anayasa tasarısı hazırlamıştır. Nebhânî, *Nizâmü'l-İslâm* adlı eserinde bu anayasa tasarısının belli bir ülke için değil İslâm âleminde kurulacak İslâm devletinde uygulanmak için hazırlandığını söyler.

Kendisini siyasî parti olarak tanımlayan Hizbüt-tahrîrî'l-İslâmî'nin amacı halifeliliği ihya ederek İslâmî bir yönetim kurmaktır. Nebhânî'ye göre, "Sizden hayra çağırın, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir topluluk (ümme) bulunsun" meâlindeki âyet (Âl-i İmrân 3/104) insanların İslâm'a yönlendirilmesi, iyiliğin emredilip kötülükten sakındırılması ve yapmakta oldukları işler hakkında yöneticilerden hesap sormak için siyasî partilerin kurulması öngörülmekte, hatta "ümme" kelimesiyle doğrudan parti kastedilmek-